

ಇದ್ದಿಲ್ಲ. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಕೈದಿಗಳು ಒಡಿ ಹೋಗಬಾರದೆಂದು ಎಲ್ಲರ ಕಾಲುಗಳಿಗೆ ಉದ್‌ಸರಪಳಿ ಕಟ್ಟಿ ಎಲ್ಲ ಸರಪಳಿಗಳನ್ನು ಮಧ್ಯವರ್ತಿ ಕಂಬಕ್ಕೆ ಬಿಗಿಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಪದ್ಧತಿ ಅಲ್ಲಿ ೧೯೩೨ ರ ವರೆಗೂ ಇತ್ತು. ಅಮಾಂಶವು ಇಲ್ಲಿಯ ಸ್ಥಲಸಿದ್ಧಿ ರೋಗ. ತಗಣೆ ಗುಂಗಾಡುಗಳ ಕಾಟದಲ್ಲಿ ನಿವ್ರೆಯೇ ಬರುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಹಾವು ಚೇಳುಗಳಿಗೂ ಈ ಜೇಲು ಆಶ್ರಯ ಸ್ಥಾನವಾಗಿತ್ತು. ಬೆಳಗಾವಿ ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ರಾಜಕೀಯ ಕೈದಿಗಳನ್ನು ಈ ಜಿಲ್ಲಾ ಜೇಲುಗಳಲ್ಲಿ ನೂರಾರು ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕಳಿಸಲಾಗಿತ್ತು.

ಬೆಳಗಾವಿಯ ಹಿಂಡಲಗಿ ಜೇಲು ತುಂಬಿ ಹೊರಸೂಸ ಹತ್ತಿದ್ದರಿಂದ ಬೆಳಗಾವಿಯ ಕಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹೊಸ ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ಜೇಲನ್ನು ಸುರುಮಾಡಲಾಗಿತ್ತು. ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕುದುರೆ ಕಟ್ಟುತ್ತಿರುವ ದೊಡ್ಡ ಲಾಯಗಳೇ ಜೇಲ ಆಗಿ ರೂಪಾಂತರಗೊಂಡಿದ್ದವು. ಇಲ್ಲಿಯ ಹೊಲಸು ದುರ್ಗಂಧ ನೀರಿನ ಅರಬು ಸೂಳ್ಳಗಳ ಕಾಟ ತಗಣೆಯ ಸುಳಿದಾಟಿ ಅನುಭವಿಸುವದೆಂದರೆ ಅದೊಂದು ದಿವ್ಯವೇ ಆಗಿತ್ತು.

ಬೆಳಗಾವಿ ಕಿಲ್ಲೆ ಜೇಲಿನ ಕಷ್ಟವನ್ನೂ ಮರೆಸುವಂಥ ಜೇಲುಗಳೆಂದರೆ ತಾಲೂಕು ಲಾಕಪ್ಪಗಳು, ಅಲ್ಲಿಯೂ ತಿಂಗಳುಗಟ್ಟಲೆ ನಮ್ಮ ಜನರು ಇರಬೇಕಾಯಿತು. ಹಗಲು ರಾತ್ರಿ ಕೂಡಿಯೇ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಬಂಧನ-ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ೮-೧೦ ಕೈದಿಗಳು, ಅವರ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿಯೇ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಬಚ್ಚಲದ ಮೋರೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಮೂತ್ರ ವಿಸರ್ಜನೆ. ಮುಂಜಾನೆ ಹೊರಗಡೆ ಮಲವಿಸರ್ಜನೆಗೆ ಬಿಟ್ಟಾಗ ನಾಲ್ಕೈದು ಜನರ ಕೈಗೆ ಕೈಜೋಡಿಸಿ ಬೇಡಿಹಾಕಿ, ಸಾಲಾಗಿ ರಸ್ತೆಯ ಬದಿಗೆ ಶೌಚಕ್ಕೆ ಕೂಡುವುದು. ಹವೆಯೂ ಇಲ್ಲ ಸ್ವಚ್ಛ ನೀರೂ ಇಲ್ಲ. ಇಂಥ ಲಾಕಪ್ಪಗಳೆಂದರೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ನರಕಗಳೇ ಆಗಿದ್ದವು. ಈ ಲಾಕಪ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ತಿಂಗಳ ಇರುವದೆಂದರೆ ಕಿಲ್ಲೆ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳ ಇದ್ದಂತೆ, ಮತ್ತು ಹಿಂಡಲಗಿ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರುಷ ಇದ್ದಂತೆ, ಇಷ್ಟು ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಒಂದು ಜೇಲು ಹೆಚ್ಚಿತ್ತು ಕಠಿಣತರ ಕಠಿಣತಮ ಆಗಿದ್ದವು !

ಯರವಡಾ ಕ್ಷಾಂಪ ಜೇಲಿನ ಬರಾಕಿಗೆ ಬೆಂಕಿ !

ಹಿಂಡಲಗಿಯ ಮಧ್ಯವರ್ತಿ ಕಾರಾಗೃಹವು ತುಂಬಿ ತುಳುಕಿದ್ದರಿಂದ ಬೆಳಗಾವಿಯ ಕಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ಸೆರೆಮನೆ ತೆರೆಯಲಾಯಿತು. ಅದೂ ತುಂಬಿದ್ದರಿಂದ ಪೊಲೀಸ ಹೆಡ್‌ಕ್ವಾರ್ಟರದ ಹಳೇ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಕೆಲವರನ್ನು ಇಡಲಾಯಿತು. ಆದರೆ ಬಂಧನ ಸತ್ತವು ಮಿತಿಮೀರಿದ್ದರಿಂದ ಇವಾವ ಸೆರೆಮನೆಗಳೂ ಸಾಕಾಗದ್ದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಎಷ್ಟೋ ರಾಜ ಬಂದಿಗಳನ್ನು ಯರವಡಾ ಕ್ಷಾಂಪಜೇಲ ಹಾಗೂ

ವಿಸಾಪೂರ ಜೇಲಿಗೆ ಕಳಿಸಲಾಯಿತು. ಯರವಡಾ ಸೆಂಟ್ರಲ್ ಜೇಲು ಸಹ ತೆಂಬಿದ್ದರಿಂದ ಅದರ ಹೊರವಲಯದಲ್ಲಿ ಮುಳ್ಳು ತಂತಿಯ ಬೇಲಿಯಿಂದ ಸುತ್ತುವರೆದ ತಂಬುಗಳಿಂದ ಯರವಡಾ ಕಾಂಪಜೇಲ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಹೊಂದಿದ ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ದೊಡ್ಡ ಡೇರೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬರಾಕಿನಂತೆ ಏಳು ಬರಾಕುಗಳು ಈ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದವು. ಒಂದು ಬರಾಕಿನಲ್ಲಿ ೮೦ ರಿಂದ ೯೦ ರವರೆಗೆ ಕೈದಿಗಳನ್ನು ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು. ಒಂದು ಬರಾಕಿನಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷೆ ಅದ ರಾಜಕೀಯ ಕೈದಿಗಳಿದ್ದು ಉಳಿದವುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನಬದ್ಧ ಕೈದಿಗಳಿದ್ದರು. ಇವರಲ್ಲಿ ಅಗಿನ ಮುಂಬಯಿ ರಾಜ್ಯದ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ, ಕರ್ನಾಟಕ ಮತ್ತು ಗುಜರಾತ್ ಈ ಮೂರೂ ಭಾಗದ ಹೋರಾಟಗಾರರಿದ್ದರು. ಕರ್ನಾಟಕದವರಲ್ಲಿ ಬೆಳಗಾವಿ ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯವರೇ ಹೆಚ್ಚಿದ್ದು ಕಾರವಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯವರೂ ಕೆಲವರಿದ್ದರು. ೧೯೪೨ ರ ಆಕ್ಟೋಬರದಲ್ಲಿ ಹಿಂಡಲಗಿ ಜೇಲಿನಿಂದ ಈ ಯರವಡಾ ಕಾಂಪ ಜೇಲಿಗೆ ಬಹಳ ಜನ ರಾಜಕೀಯ ಕೈದಿಗಳನ್ನು ಪಾರ್ಟಿ ಹಾಕಲಾಯಿತು. ಅವರಲ್ಲಿಯ ಶ್ರೀ. ದಯಾನಂದ ಅರಳೀಕಟ್ಟಿ, ಶಂಕರರಾವ ಗಾವಡೆ (ಶಹಾಪೂರ), ನಂದಗಡದ ಭಿಕಾಜಿ ಪುನಗೆ ಮತ್ತು ಬಸಯ್ಯ ವೈಜನಾಥಮಠ ಇವರು ಒಂದು ದಿನ ರಾತ್ರಿ ೧೧ ಗಂಟೆಗೆ ಜೇಲಿನ ತಂತಿ ಬೇಲಿಯೊಳಗಿಂದ ಪಾರಾಗಿ ಓಡಿ ಹೋದರು. ಆದರೆ ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಯಾರೂ ಆಶ್ರಯ ಕೊಡದ್ದರಿಂದ ಹಾಗೂ ಅಲ್ಲಿಯ ಭೂಗತ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರ ಸಂಪರ್ಕ ಸಾಧಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ್ದರಿಂದ ಮಾರನೇ ದಿನ ಅವರು ಮರಳಿ ಜೇಲಿಗೆ ಬಂದರು. ಜೇಲ ಪೊಲೀಸರು ಅವರನ್ನು ಹೆಣಬೀಳ ಹೊಡೆದರು.

ಯರವಡಾ ಕಾಂಪ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿದ್ದ ರಾಜಬಂದಿಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಬರಾಕಿಗೆ ಒಬ್ಬ ಧುರೀಣನನ್ನು ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅದರಂತೆ ಇಡೀ ಜೇಲಿಗೂ ಒಬ್ಬ ಧುರೀಣನನ್ನು ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಬರಾಕ-ಧುರೀಣರೂ ಜೇಲ-ಧುರೀಣರೂ ಕೂಡಿ ಒಂದು ಕಮೀಟಿಯಂತೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ನಮ್ಮ ಜಿಲ್ಲೆಯಿಂದ ಈ ಜೇಲಿಗೆ ಹೋದ ಇನ್ನೊಂದು ಪಾರ್ಟಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಶ್ರೀ. ಜಯದೇವ ಕುಲಕರ್ಣಿ ಮತ್ತು ಅಪ್ಪಣ್ಣಗೌಡ ಪಾಟೀಲ ಇವರೂ ಈ ಕಮೀಟಿಯಲ್ಲಿದ್ದರು. ರಾಜಬಂದಿಗಳ ಕುಂದುಕೊರತೆಗಳನ್ನೂ ಬೇಡಿಕೆಗಳನ್ನೂ ಜೇಲಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ತಿಳಿಸಿ ಅವುಗಳ ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದು ಈ ಕಮೀಟಿಯ ಕೆಲಸವಾಗಿತ್ತು. ಡಾ. ಅನ್ನಾರಿ ಅವರ ಸೋದರಳಿಯ ಶ್ರೀ. ಅಬ್ಬಾಸಿ ಅವರು ಮೊದಲು ಈ ಕಾಂಪ ಜೇಲಿನ ಧುರೀಣರಾಗಿದ್ದರು. ಅವರನ್ನು ಬೇರೆ ಜೇಲಿಗೆ ಸ್ಥಳಾಂತರಿಸಿದ ನಂತರ ಸೊಲ್ಲಾಪೂರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಬಾರ್ಡಿಯವರಾದ ಶ್ರೀ. ಶಿವಾಜಿರಾವ ಆರ್ಯ ಅವರನ್ನು ಜೇಲ ಧುರೀಣರೆಂದು ಆರಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಅವರನ್ನೂ ಸ್ಥಳಾಂತರಿಸಿದಾಗ ಪುಣೆಯ ಶ್ರೀ. ಅಶವಲೆ ಎಂಬವರನ್ನು ಧುರೀಣರಾಗಿಯೂ ಶ್ರೀ. ಜಯದೇವ ಕುಲಕರ್ಣಿಯವರನ್ನು ಉಪಧುರೀಣರಾಗಿಯೂ ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ನಾಶಿಕದ ಶ್ರೀ. ಬಿಡಕರ ಅವರು ಶಿಕ್ಷೆ ಆದವರ ಬರಾಕಿನ ಧುರೀಣರಾಗಿದ್ದರು.

ಡಾ. ಅಂಜಾರಿಯಾ ಎಂಬವರು ಈ ಕ್ಕಾಂಪ ಜೇಲಿನ ಸುಪರಿಂಟೆಂಡೆಂಟರಿದ್ದರು. ಅವರೊಳ್ಳೇ ರಾಜನಿಷ್ಠರು. ೧೯೩೨ ರಲ್ಲಿ ಅವರು ಹಿಂದಲಾಗಿ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾಗ ರೋಗಿಗಳನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿಯೆ ಬೆತ್ತದಿಂದ ಪರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ಈ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಶ್ರೀ, ಜಯದೇವ ಕುಲಕರ್ಣಿಯವರು ಅದರ ಬಗ್ಗೆ ಡಾಕ್ಟರ ಮಹಾಶಯರಗೂಡ ವಾಗ್ಗಾದ ಮಾಡಿದ್ದರು. ಆದುದರಿಂದ ಡಾ. ಅಂಜಾರಿಯಾ ಅವರು ಅವರನ್ನು ಮರೆ ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಕರ್ನಾಟಕದ ರಾಜಬಂದಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಗಾಗ ಅವರಗೂಡ ಮಾತಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಬೇನೆಯಿಂದ ಬಳಲುತ್ತಿರುವ ಹಾಗೂ ಅಶಕ್ತರಾಗಿದ್ದ ರಾಜಬಂದಿಗಳು ಹಾಲು ಕೊಡಲು ಕೇಳಿಕೊಂಡರೆ ಡಾ. ಅಂಜಾರಿಯಾ ಅವರು— “ಹಾಲು ಕೊಡಲು ಏನೂ ಅಭ್ಯಂತರವಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಹಾಲಿನಗೂಡ ಸಕ್ಕರೆ ಕೊಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ; ಸಕ್ಕರೆಯ ರೇಶನ್ ಇದ್ದುದು ನಿಮಗೆ ಗೊತ್ತೇ ಇದೆ, ಅದು ಸಿಗುವದು ಕಷ್ಟ, ಆದುದರಿಂದ ಹಾಲು ಕೊಡುವದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ” ಎಂದು ಹೇಳಿ ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಬಂಧನದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದವರನ್ನು ಕಷ್ಟಕ್ಕೀಡು ಮಾಡಿ ಬ್ರಿಟಿಶ ಸರಕಾರದ ಹಣ ಉಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರು !

ಈ ಕ್ಕಾಂಪ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಸಂಕೇಶ್ವರದ ಶ್ರೀ. ಎಮ್. ಎಸ್. ಕುಲಕರ್ಣಿ ಮಾಸ್ತರರು (ಗುಂಡೋ ನಾರಾಯಣ ದೇಶಪಾಂಡೆ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕಾರಾವಾಸ ಭೋಗಿ ಸುತ್ತಿದ್ದವರು) ಗೀತಾಭಾಷ ವರ್ಗವನ್ನೂ, ಕಾರವಾರದ ಶ್ರೀ. ಹೊದಕೆ ಮಾಸ್ತರರು ಹಿಂದೀ ವರ್ಗವನ್ನೂ ಪುಣೆಯ ಶ್ರೀ. ತುಂಗಾರ ಮಾಸ್ತರರು ಉರ್ದು ಶಿಕ್ಷಣ ವರ್ಗವನ್ನೂ ಶ್ರೀ. ಜಯದೇವ ಕುಲಕರ್ಣಿ ಹಾಗೂ ಪುಣೆಯ ಬುದ್ಧಿ ಸಾಗರ ಮಾಸ್ತರರು ಗಾಂಧಿವಾದ, ಸಮಾಜವಾದ, ಸಾಮ್ಯವಾದ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಅಭಾಸ ಮಂಡಳವನ್ನೂ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅರಳಿ ಹಿಂಜಿ ಹಂಜಿ ಮಾಡುವವನ್ನು ಹಾಗೂ ನೂಲು ವದನ್ನು ಕಲಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತಲ್ಲದೆ ಕೆಲವರು ನಿಯಮಿತವಾಗಿ ನೂಲುತ್ತಿದ್ದರು.

೧೯೪೩ ರ ನವೆಂಬರ ತಿಂಗಳ ಮೊದಲನೇ ಫಾರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ರಾತ್ರಿ ಯರವಡಾ ಕ್ಕಾಂಪ ಜೇಲಿನ ಒಂದು ಬರಾಕಿಗೆ ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ಬೆಂಕಿ ಹತ್ತಿ ಅದು ಸುಟ್ಟು ಬೂದಿ ಆಯಿತು. ಅದೇ ಬರಾಕಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಜಯದೇವ ಕುಲಕರ್ಣಿಯವರು ಅಂದು ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಅಶಕ್ತತೆಯ ಮೂಲಕ ಜೋಲು ಹೋಗಿ ಬಿದ್ದು ಮೂರ್ಛಿತರಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಅವರನ್ನು ಆಸ್ಪತ್ರೆಯ ಬರಾಕಿಗೆ ಸಾಗಿಸಲಾಗಿತ್ತು ಮತ್ತು ಆ ಬರಾಕಿನಲ್ಲಿದ್ದವರೆಲ್ಲ ಅವರ ಹತ್ತರವೇ ಇರುವವೆಂದು ಆಸ್ಪತ್ರೆಯ ಬರಾಕಿಗೇ ಬಂದು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದರು. ಕೆಲವರು ಈ ಸಂಧಿ ಸಾಧಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ನೇಹಿತರಗೂಡ ಇರಲು ಅನ್ಯ ಬರಾಕುಗಳಿಗೂ ಹೋಗಿದ್ದರು. ಹೀಗಾಗಿ ಈ ಅಗ್ನಿ ಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಯಾರಿಗೂ ಅಪಾಯ ಸಂಭವಿಸಿಲ್ಲ. ಈ ಘಟನೆ ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿದ್ದು ವಿದ್ಯುತ್ತಿನ ಶಾರ್ಟ್‌ಸರ್ಕೀಟಿನಿಂದ ಬೆಂಕಿ ಹತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ವಿಧ್ವಂಸನ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೆಸರುಗಳಿಸಿದ ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿಲ್ಲೆಯವರೇ ಪೂರ್ವಯೋಜನೆ ಮಾಡಿ ಬರಾಕ ಸುಟ್ಟರೆಂದು ಸುಪರಿಂಟೆಂಡೆಂಟ ಡಾ. ಅಂಜಾರಿಯಾ ಅವರ ಗ್ರಹಿಕೆ ಆಯಿತು ಅವರು ಹಾಗೆ ಜಯದೇವ ಕುಲಕರ್ಣಿಯವರ ಮುಂದೆ ಆಡಿ ತೋರಿಸಿದರು. ಕೈದಿ

ಗಳನ್ನು ಬೇರೆಡೆ ಸ್ಥಳಾಂತರಿಸಿ ಕ್ಷಾಂಪ ಜೇಲನ್ನು ಕೂಡಲೆ ಮುಚ್ಚಿ ಬಿಡಬೇಕೆಂದು ಅವರು ಮೇಲಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದರು. ಅದರಂತೆ ಆ ಜೇಲು ಬಂದು ಮಾಡಿ ಶಿಕ್ಷೆ ಆದವರನ್ನು ಯರವಡಾ ಮಧ್ಯವರ್ತಿ ಸೆರೆಮನೆಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಸ್ಥಾನಬದ್ಧರನ್ನು ವಿಸಾಪೂರ ಜೇಲಿಗೆ ಕಳಿಸಿದರು.

ವಿಸಾಪೂರ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಯತ್ತತೆ.

ವಿಸಾಪೂರ ಜೇಲಿಗೆ ಬರುತ್ತಲೆ ಜೇಲರ ಶ್ರೀ. ನಿಕೋಲಸ್ ಅವರು ಜಯದೇವ ಕುಲಕರ್ಣಿಯವರನ್ನು ಕರೆದು ಹೇಳಿದರು—“ ಜೇಲಿನ ಆಂತರಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನೆಲ್ಲ ನಿಮ್ಮ ಜನಕ್ಕೇ ಒಪ್ಪಿಸುತ್ತೇವೆ. ನಮಗೇನೂ ತೊಂದರೆ ಮಾಡದೆ ಜೇಲಿನ ಖರ್ಚಿಗೆ ಮಂಜೂರಾದ ಹಣದಲ್ಲಿ ನೀವು ನಿಮಗೆ ಬೇಕಾದುದನ್ನು ಮಾಡಿ ತಿನ್ನಬಹುದು. ಜೇಲಿನ ನಿತ್ಯದ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ನೀವೇ ಸುಸೂತ್ರವಾಗಿ ಸಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಬೇಕು. ” ನಮ್ಮ ಜನರ ಕೀರ್ತಿ ಜೇಲಧಿಕಾರಿಗಳ ಕಿವಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಏನೂ ಗೊಂದಲವಾಗದೆ ಜೇಲು ನಡೆದರೆ ಸಾಕು ಎಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಅವರು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರು. ಅಲ್ಲದೆ ಶ್ರೀ. ನಿಕೋಲಸ್‌ರು ಚಳುವಳಿಗೆ ಸಹಾನುಭೂತಿವುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರೆಂಬುದೂ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿತ್ತು. ಕ್ಯಾಪ್ಟನ್ ಡಾ. ನೂಲಕರ ಎಂಬವರು ಈ ಜೇಲಿಗೆ ಸುಪರಿಂಟೆಂಡೆಂಟರಾಗಿದ್ದರು. ಅವರು ಮಿಲಿಟರಿಯವರಿದ್ದರಿಂದ ಜೇಲಿನ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಒಳ್ಳೇ ಕಠೋರ ಶಿಸ್ತಿನಿಂದ ನಡೆಸಬೇಕೆಂದು ಹವಣಿಸಿ ರಾಜಬಂದಿಗಳಿಗೆ ತೊಂದರೆ ಕೊಡಲು ಯತ್ನಿಸಿದ್ದರು. ಆಗ ಒಂದು ದಿನ ಎಲ್ಲ ರಾಜಬಂದಿಗಳು ಹರತಾಳವನ್ನು ಚರಿಸಿ ಜಯಜಯಕಾರ ಮಾಡಿ ಗೊಂದಲ ಎಬ್ಬಿಸಿದ್ದರು. ಜೇಲರ ಶ್ರೀ. ನಿಕೋಲಸ್ ಅವರು ಮಧ್ಯೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಶಾಂತ ಮಾಡಿ ಸಾವೋಪಚಾರದಿಂದ ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ಬಗೆ ಹರಿಸಿದ್ದರು. ಈ ಗೊಂದಲದಲ್ಲಿ ಆಗ ಆ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಬೆಳಗಾವಿಯ ಶ್ರೀ. ಆರ್. ಎಚ್. ಕುಲಕರ್ಣಿ, ಶಂಕರ ಥಂಗ, (ಬೇನಾಡಿಕರ), ನಾನಾ ತೆಂಡೇಲಕರ, ಸದಾನಂದ ಕೊಪ್ಪಳ, ಚಂದಾ ಪೈ ಮೊದಲಾದವರು ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸಿದ್ದರು. ಗೊಂದಲ ಬಗೆ ಹರಿದನಂತರ ಅವರನ್ನೆಲ್ಲ ಅಲ್ಲಿಂದ ಬೆಳಗಾವಿ ಜೇಲಿಗೆ ಸ್ಥಳಾಂತರಿಸಿದ್ದರು. ಡಾ. ನೂಲಕರರು ಜೇಲಿನ ಆಡಳಿತವನ್ನೆಲ್ಲ ಜೇಲರ ಶ್ರೀ. ನಿಕೋಲಸ್ ಅವರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು. ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಹೀಗಿರುವಾಗ ಶ್ರೀ. ಜಯದೇವ ಕುಲಕರ್ಣಿ, ಅಪ್ಪಣ್ಣಗೌಡಾ ಪಾಟೀಲ ಮೊದಲಾದವರನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡ ಈ ಪಾರ್ಟಿ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿತ್ತು.

ಮರುದಿನ ಜೇಲ ಧುರೀಣರ ಆಯ್ಕೆ ನಡೆದು ಶ್ರೀ. ಜಯದೇವ ಕುಲಕರ್ಣಿಯವರು ಬಹುಮತದಿಂದ ಆರಿಸಿ ಬಂದರು. ಯರವಡಾ ಕಾಂಪ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಧುರೀಣರಾಗಿದ್ದ ಶ್ರೀ. ಆರವಲೆಯವರು ಸ್ಪರ್ಧಿಸಿ ಸೋತರು. ಶ್ರೀ, ಅಪ್ಪಣ್ಣಗೌಡಾ ಪಾಟೀಲರಿಗೆ ಜೇಲಿನ ಅಡಿಗೆ ಮನೆಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಒಪ್ಪಿಸಲಾಯಿತು. ಗುಜರಾತದ ಶ್ರೀ. ಮಣಭಾಯಿ ಪಟೀಲರನ್ನು (ಇವರಿಗೆ ಶಿಕ್ಷೆ ಆಗಿತ್ತು). ಅವರ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಕೊಡಲಾಯಿತು. ಸಾಸವಡದ ಶ್ರೀ. ಲ. ಬ. ಕುಲಕರ್ಣಿ ಗುರೂಜಿಯವರಿಗೆ ಜೇಲ ಆಸ್ಪತ್ರೆಯ ಹೊಣೆ ಒಪ್ಪಿಸಿ ತಮಗೆ ಬೇಕಾದವರನ್ನು ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕೊಂಡು ಅವರು ರುಗ್ಗೆ ಕೈದಿಗಳ ಸುತ್ತೂಪೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಗೊತ್ತುಮಾಡಲಾಯಿತು. ಜೇಲ ಡಾಕ್ಟರರು ಶ್ರೀ. ಜಯದೇವ ಕುಲಕರ್ಣಿಯವರ ಸಲಹೆ ಪಡೆದು ಔಷಧೋಪಚಾರದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಹತ್ತಿದರು. ಪಾಚ್ಚಾಪೂರದ ಶ್ರೀ. ಪುರುಷೋತ್ತಮ ಫಾಳಿ ಹಾಗೂ ಮಿರ್ಜಿ ಅವರಿಗೆ ಹಾಲು ಹಂಚುವ ಕೆಲಸ ಕೊಡಲಾಯಿತು. ರಾಜಬಂದಿಗಳ ಪತ್ರಗಳ ಸೆನ್ಸಾರ ಮತ್ತು ಬಟವಡೆಯನ್ನು ಸಹ ಶ್ರೀ, ಜಯದೇವ ಕುಲಕರ್ಣಿಯವರಿಗೇ ಬಿಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು.

ಶ್ರೀ. ಅಪ್ಪಣ್ಣಗೌಡರು ದಿನಾಲು ಜೇಲಿನ ಮೋಟರ ವ್ಯಾನಿನಲ್ಲಿ ಅಹಮದನಗರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಪಲ್ಲೆಕಾಯಿ, ಕಾಳುಕಡಿ, ಉಪ್ಪು ಎಣ್ಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಎಲ್ಲ ಸಾಮಾನವನ್ನು ತರುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಂತೂ ವಿಸಾಪೂರ ಜೇಲಿನ ಎಲ್ಲ ಒಳಾಡಳಿತವು ಈ ಗೌಡ-ಕುಲಕರ್ಣಿಯವರ ಕೈಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದಿತು. ಇದರಿಂದ ಮಲೇರಿಯಾ, ಪ್ರವಾಹಿಕಾ (ಡಿಸೆಂಟ್ರಿ) ರೋಗಗಳಿಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಸಾಪೂರ ಜೇಲಿನ ಸ್ಥಿತಿ ಸುಧಾರಿಸಿತು. ಬೇನೆಗಳು ಕಡಿಮೆ ಆದವು. ರಾಜಬಂದಿಗಳು ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು. ಶ್ರೀ. ಅಪ್ಪಣ್ಣಗೌಡರ ಬಿಡುಗಡೆ ಆದನಂತರ ಅವರು ಒಂದು ದಿನ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಉಳಿದು ಜೇಲಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಲೆಕ್ಕ ಒಪ್ಪಿಸಿ ಬರಬೇಕಾಯಿತು.

ವಿಸಾಪೂರ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಅಂಧ್ರದ ಶ್ರೀ ಆಯ್ಯರ, ಬಿಹಾರದ ಶ್ರೀ ಶೀಲಭದ್ರಯಾಜಿ, ಮುಂಬಯಿಯ ಸಮಾಜವಾದಿ ಧುರೀಣ ಶ್ರೀ ಅಲ್ವಾರಿಸ್, ಗುಜರಾತಿ ಸಾಹಿತಿ ಶ್ರೀ ಜಯಂತಿಲಾಲ ದಲಾಲ ಮೊದಲಾದವರಿದ್ದರು. ಸಿಂಧ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಬಂಡಾಯ ಹೂಡಿದ ಹೂರ ಜನರನ್ನೂ ಈ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಒಂದೆಡೆ ತುಂಬಿಟ್ಟಿದ್ದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರು ಸ್ಥಾನಬದ್ಧರ ಸರ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಿನಾಲು ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ಒಂದು ದಿನ ಸ್ಥಾನಬದ್ಧರಿಗೆ ಹಾಲು ಹಂಚುತ್ತಿದ್ದ ಶ್ರೀ ಫಾಳಿ ಹಾಗೂ ಮಿರ್ಜಿಯವರಗೂಡೆ ಅಹೂರರು ಕಾಲ್‌ಕೆದರಿ ಜಿಗಳ ತೆಗೆದರು. ಆಗ ಕೈಗೆ ಕೈ ಹತ್ತಿ ಕೆಲ ಸ್ಥಾನಬದ್ಧ ರಾಜಬಂದಿಗಳು ಫಾಳಿ-ಮಿರ್ಜಿಯವರ ನೆರವಿಗೆ ಬಂದು ಆ ಹೂರರನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದ ಇಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದ ಒಳಿತಾಗಿ ಜಜ್ಜಿದರು. ಸಿಟಿ ಗಂಟೆ ಆಗಿ ಜೇಲ ಮೋಲೀಸರೂ

ಜಯದೇವ ಕುಲಕರ್ಣಿಯವರೂ ಧಾವಿಸಿಬಂದು ಜಗಳ ಬಿಡಿಸಿ ಎಲ್ಲರನ್ನು ಅವರವರ ಬರಾಕಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಶಾಂತತಾ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು. ಅಂದಿನಿಂದ ಹೊರರು ನಮ್ಮ ರಾಜಬಂದಿಗಳ ಗೋಜಿಗೆ ಹೋಗಲಿಲ್ಲ.

ವಿಸಾಸೂರ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅಭಾಸ ಮಂಡಳ, ಹಿಂದಿವರ್ಗ, ನೂಲುವದು ಇತ್ಯಾದಿ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಆದರೆ ಬಹಳಷ್ಟು ರಾಜಬಂದಿಗಳು ಅವುಗಳಿಂದ ಅಲಿಪ್ತರಾಗಿಯೇ ಉಳಿಯುತ್ತಿದ್ದರು.

ರಾಜ ಬಂದಿಗಳಿಗೆ ಸಹಾನುಭೂತಿ ತೋರಿಸಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಿಟಿಶ್ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ನಿಕೋಲಸ ಜೇಲರರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯ ಬಡತಿ ಸಿಗಲಿಲ್ಲ. ಮುಂದೆ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಮಂತ್ರಿ ಮಂಡಳ ಬಂದನಂತರ ಅವರಿಗೆ ತಕ್ಕ ಬಡತಿ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಶ್ರೀ ಅಪ್ಪಣ್ಣಗೌಡರು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರು. “ ನಿಮಗೆ ಅವರು ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಸವಲತ್ತು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರೆಂದು ನೀವು ಅವರಬಗ್ಗೆ ಹೇಳಲು ಬಂದಿದ್ದೀರಿ, ಅದೇನೂ ಆಗದು ” ಎಂದು ಅವರಿಗೆ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಮಂತ್ರಿಗಳಿಂದ ಉತ್ತರ ದೊರೆಯಿತು. ಸ್ವರಾಜ್ಯದ ಲಾಭ ಮಂತ್ರಿಗಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿತು. ಬ್ರಿಟಿಶ್ ಸರಕಾರದ ಬಾಲಬಡೆಯುವವರಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿತು. ದುರ್ಜನ ಪೋಲೀಸ್ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿತು. ಕಷ್ಟ ಸೋಸಿದವರು ಕಾರ್ಪೊರೇಷನ್‌ದಾರರು ! ಅವರಿಗೆ ಸಹಾನುಭೂತಿ ತೋರಿಸಿದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ ಪಟ್ಟರು !

ಹಿಂಡಲಗಿ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಕಾಲರಾ !

ಹಿಂಡಲಗಿ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಹೆಚ್ಚೆಂದರೆ ೯೦೦ ರಿಂದ ೧೦೦೦ ಕೈದಿಗಳನ್ನು ಇಡಲು ಸ್ಥಳವು ಹಾಗೂ ಅನುಕೂಲತೆಗಳು ಇವೆ. ಆದರೆ ೧೯೪೨ ರ ಅಂದೋಲನದಲ್ಲಿ ಪೋಲೀಸರು ಸಂಶಯದಿಂದ ಸಿಕ್ಕವರನ್ನು ಸಿಕ್ಕಾಪಟ್ಟೆ ಬಂಧಿಸಿದರಲ್ಲದೆ ಅವರ ಸಂಬಂಧಿಕರನ್ನು ಎಳೆದುತಂದು ಜೇಲಿಗೆ ಸೇರಿಸಿದರು. ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಕೈದಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ದಿನ ದಿನಕ್ಕೆ ಬೆಳೆದು ಡಿಸೆಂಬರ ೧ ಕ್ಕೆ ಅದು ೨೩೦೦ ಕ್ಕೆ ಏರಿತು. ಡಿಸೆಂಬರ ೧೦ ಕ್ಕೆ ಕೈದಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ೨೬೦೦ ಇದ್ದಿತು. ಜೇಲಿನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಾಗಿ ಇದ್ದ ಸಿಬ್ಬಂದಿಯ ಸಂಖ್ಯೆ ಏರಿಸಲು ಸರಕಾರ ಸಿದ್ಧವಿರಲಿಲ್ಲ. ಇದ್ದ ನವಕರರಿಂದ ಕೆಲಸ ಸಾಗಿಸುದು, ಸ್ವಚ್ಛತೆ ಹಾಗೂ ಆರೋಗ್ಯ ಕಾಪಾಡುವುದು ಅಶಕ್ತವಾಯಿತು. ಆಹಾರದಲ್ಲಿ ಏನೂ ಸತ್ಯ ಇರಲಿಲ್ಲ. ರೊಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಉಸುಬು ಮತ್ತು ಧೂಲಿಕಣಗಳ ಅಂಶ ಬೆಳೆಯಿತು. ಸಂಜೆಗೆ ಕೊಡುವ ಹಸರಾಣಿ ಪೆಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆ ಪೆಲ್ಲಿಯು ತುಣುಕು ತೊಪ್ಪಲಕೂಡ ಇರಲಿಲ್ಲ.